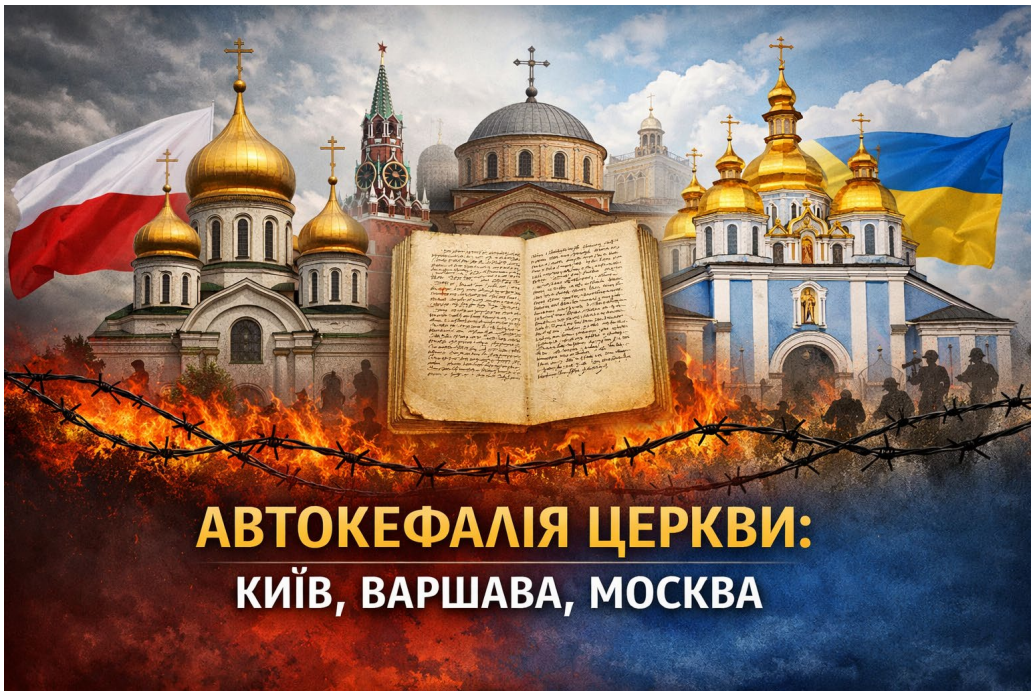
Польська Автокефальна Православна Церква і українське церковне питання: між канонічною правдою, історичною пам’яттю та політичними впливами Москви

Віктор БЕДЬ
доктор богословських наук, доктор юридичних наук, професор, академік.

Карпатський університет імені Августина Волошина
Ужгородська українська богословська академія
Міжнародна академія богословських наук

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1817-8195

Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?hl=uk&user=1Bol7CIAAAAJ

м. Ужгород
21 березня 2026 року

Анотація

У статті здійснено комплексний богословсько-канонічний та церковно-історичний аналіз позиції Польської Автокефальної Православної Церкви щодо автокефалії Православної Церкви України. Розглянуто історичні передумови формування Польської Церкви, зокрема надання їй автокефалії Вселенським патріархатом у 1924 році, а також канонічні обставини підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату у 1686 році. Обґрунтовано канонічне право Константинопольського патріархату як Матері-Церкви на надання автокефалії новим Помісним Церквам.

У роботі проаналізовано внутрішню суперечність позиції Польської Церкви, яка, визнаючи власну автокефалію, надану Константинополем, водночас не визнає автокефалію Православної Церкви України, отриману в аналогічний канонічний спосіб. Проаналізовано вплив політичного чинника Москви, зокрема роль Московського патріархату, радянських і пострадянських спецслужб та їх історичної і сучасної присутності у формуванні міжцерковних позицій.

Окрему увагу приділено морально-богословському аспекту позиції Польської Автокефальної Православної Церкви в умовах російсько-української війни, зокрема відсутності чіткої оцінки агресії Російської Федерації, ідеології «русского міра» та її церковного виправдання. Зроблено висновок про наявність ознак політичної зумовленості окремих позицій єпископату Польської Церкви та їх невідповідність історичній, канонічній і богословській логіці Вселенського Православ'я.

Ключові слова: Православна Церква України; автокефалія; Константинопольський патріархат; Польська Автокефальна Православна Церква; Київська митрополія; канонічне право; Вселенське Православ'я; Московський патріархат; російсько-українська війна; міжцерковні відносини; політичний вплив; церковна дипломатія; богословська оцінка.

Annotation

The article provides a comprehensive theological, canonical, and church-historical analysis of the position of the Polish Autocephalous Orthodox Church regarding the autocephaly of the Orthodox Church of Ukraine. It examines the historical background of the Polish Church, including the granting of its autocephaly by the Ecumenical Patriarchate in 1924, as well as the canonical circumstances of the transfer of the Kyiv Metropolis to the Moscow Patriarchate in 1686. The study substantiates the canonical right of the Ecumenical Patriarchate, as the Mother Church, to grant autocephaly to new Local Churches.

The paper analyzes the internal inconsistency of the Polish Church's position, which, while recognizing its own autocephaly granted by Constantinople, refuses to recognize the autocephaly of the Orthodox Church of Ukraine granted in the same canonical manner. It also examines the influence of the political factor of Moscow, including the role of the Moscow Patriarchate, Soviet and post-Soviet intelligence services, and their historical and ongoing presence in shaping inter-church positions.

Special attention is given to the moral and theological dimension of the position of the Polish Autocephalous Orthodox Church in the context of the Russian-Ukrainian war, particularly its lack of a clear assessment of the Russian Federation's aggression, the ideology of the "Russian World" (Russkiy Mir), and its ecclesiastical justification. The study concludes that certain positions of the Polish Church's episcopate demonstrate signs of political conditioning and do not correspond to the historical, canonical, and theological logic of World Orthodoxy.

Keywords: Orthodox Church of Ukraine; autocephaly; Ecumenical Patriarchate; Polish Autocephalous Orthodox Church; Kyiv Metropolis; canon law; Eastern Orthodoxy; Moscow Patriarchate; Russian-Ukrainian war; inter-church relations; political influence; church diplomacy; theological assessment.

Вступ: канонічна правда проти політичних впливів і церковних маніпуляцій

Українське церковне питання після офіційного канонічного визнання автокефалії Православної Церкви України 5–6 січня 2019 року (після її проголошення 15 грудня 2018 року на Об'єднавчому Соборі) стало одним із ключових питань відновлення історичної та канонічної справедливості у сучасному православному світі. Надання Томосу про автокефалію Православній Церкві України [1] Всесвятішим Вселенським Патріархом Варфоломієм I Архондонісом (підписаного 5 січня та урочисто врученого 6 січня 2019 року) стало канонічним актом, що відновив історичну справедливість щодо Української Церкви, яка століттями перебувала під незаконною юрисдикцією Московського патріархату після неканонічного підпорядкування Київської митрополії Москві у 1686 році, хоча сама Українська Церква має власну давню історію свого зародження і розвитку, що сягає апостольських часів.

Разом з тим частина Помісних Православних Церков, як правило тих, які перебувають під впливом політичної Москви та Російської Православної Церкви, зайняла стриману або критичну позицію щодо цього рішення. Однією з таких Церков стала і Польська Автокефальна Православна Церква [2], очолювана на сьогодні Блаженнішим Митрополитом Варшавським і всієї Польщі Саввою Грицуньяком.

Чергова антиукраїнська, а також спрямована проти єдності Вселенського Православ'я позиція сучасного єпископату Польської Автокефальної Православної Церкви, підтверджена, зокрема, на Архиєрейському Соборі 10 березня 2026 року у Варшаві, де було заявлено про необхідність нового або додаткового розгляду українського церковного питання на «Всеправославному Соборі», потребує глибокого богословського, канонічного і церковно-історичного аналізу.

Водночас така пропозиція, яка фактично відтворює позицію політичної Москви та одержавленого нею Московського патріархату, є по своїй суті провокативною і нереалістичною з огляду на сучасний стан міжправославних відносин та відсутність консенсусу між Помісними Церквами, що значною мірою зумовлено цілеспрямованою політикою самої Москви, спрямованою на блокування цієї єдності.

У даному випадку йдеться не лише про адміністративний чи дипломатичний аспект міжцерковних відносин. Насправді це питання торкається

фундаментальних принципів православної еклезіології, канонічного права, історичної пам'яті та моральної відповідальності Церкви у час триваючої російсько-української війни (2014–2026 рр.) і сучасних цивілізаційних викликів. Водночас воно безпосередньо пов'язане з активною протидією Московського патріархату, який з політичних мотивів протистоїть Константинопольському патріархату, Православній Церкві України та єдності Вселенського Православ'я.

Історичні витоки Польської Автокефальної Православної Церкви

Історія Польської Автокефальної Православної Церкви безпосередньо пов'язана з історією Української Православної Церкви з центром митрополії у Києві.

Після Першої світової війни та розпаду імперських держав (Російської та Австро-Угорської імперій), а також поразки й поділу Української Народної Республіки (1917–1921) до березня 1921 року внаслідок зовнішньої агресії та окупації її територій, частина західних православних єпархій історичної Київської митрополії опинилася у межах новоствореної Польської держави. Йшлося передусім про православні єпархії українських і білоруських земель, які століттями належали до Української Церкви з центром митрополії в Києві у духовній єдності з Константинопольським патріархатом.

У цих умовах у 1920-х роках XX століття виникла необхідність канонічного врегулювання церковної ситуації щодо православних єпархій і приходів на території Польщі.

Саме тому це питання було розглянуте Вселенським патріархатом [3], який історично виступав Матір'ю-Церквою для Київської митрополії.

13 листопада 1924 року Вселенський патріарх Григорій VII Зервудакіс видав Томос про автокефалію Польської Православної Церкви.

У тексті цього Томосу прямо зазначалося, що:

- приєднання Київської митрополії до Московського патріархату у 1686 році було здійснене з порушенням церковних канонів;
- Московська Церква не мала повного канонічного права на ці території;
- Вселенський патріархат зберігав канонічну відповідальність за ці церковні землі.

Саме на цій канонічній та історичній підставі Константинопольський патріархат надав автокефалію Польській Православній Церкві.

Отже, історичний і канонічний факт є беззаперечним: Польська Автокефальна Православна Церква отримала автокефалію саме від Константинопольського патріархату.

Комуністично-радянський період і повторна автокефалія від Москви

Після Другої світової війни Польща опинилася під владою польського комуністичного режиму, що перебував під значним політичним впливом і контролем комуністично-радянського Союзу РСР з центром у Москві.

22 червня 1948 року Московський патріархат [4] надав Польській Православній Церкві так звану «нову автокефалію».

Цей акт мав виразно політичний характер.

Його метою було:

- послабити канонічний авторитет Константинопольського патріархату;
- підпорядкувати православні церковні структури Польщі церковній політиці комуністично-радянської Москви;
- створити альтернативний центр православного світу під політичним впливом Москви.

У цей період Московський патріархат активно використовувався комуністично-радянською та польською комуністичною владою як інструмент внутрішньої і зовнішньої політики.

Тому надана Московським патріархатом Польській Православній Церкві автокефалія 1948 року, яка вже мала канонічну автокефалію від Вселенського патріархату 1924 року, була фактично політичним актом комуністичного режиму, а не повноцінним канонічним церковним рішенням.

Водночас сама Польська Автокефальна Православна Церква ніколи не відмовилася від Томосу про автокефалію, наданого Константинопольським патріархатом у 1924 році, який і сьогодні визнається канонічною основою її автокефального статусу у міжцерковному православному просторі.

Канонічне право Вселенського патріархату

У православній традиції Вселенський патріархат має міжцерковно визнану особливу канонічну роль.

Це закріплено, зокрема, канонами IV Вселенського Собору, що відбувся у 451 році в Халкідоні (сучасний Стамбул) за правління імператора Маркіана:

- 9-й канон IV Вселенського Собору (право приймати апеляції від кліриків та єпископів інших церков);
- 17-й канон IV Вселенського Собору (підтвердження юрисдикційного порядку та права розгляду міжцерковних спорів);
- 28-й канон IV Вселенського Собору (встановлення особливого статусу Константинопольського престолу та його рівних прав із Римом у церковному управлінні).

Ці канони надають святому Константинопольському церковному престолу право:

- приймати апеляції з інших Церков;
- вирішувати міжцерковні суперечки;
- здійснювати канонічне врегулювання церковних територій;
- надавати автокефалії Помісним Церквам.

Історична церковна практика Вселенського Православ'я підтверджує, що саме Константинопольський патріархат надавав автокефалію новим Помісним Церквам.

Серед них:

Московська Церква — 1589 рік;

Елладська (Грецька) Церква — 1850 рік;

Сербська Церква — 1879 рік;

Румунська Церква — 1885 рік;

Польська Церква — 1924 рік;

Албанська Церква — 1937 рік;

Болгарська Церква — 1945 рік;

Церква Чеських земель і Словаччини — 1998 рік;

Православна Церква України — 2019 рік.

Таким чином, надання автокефалії Православній Церкві України у 2019 році цілком відповідає церковним канонам, виключним правам

Константинопольського патріархату та усталеній канонічній практиці Вселенського Православ'я.

Польська Церква і автокефалія Православної Церкви України: канонічна суперечність

Позиція Польської Автокефальної Православної Церкви щодо автокефалії Православної Церкви України містить очевидну внутрішню суперечність.

З одного боку, Польська Церква визнає:

- свій Томос про автокефалію 1924 року, отриманий від Константинопольського патріархату;
- канонічну роль Константинопольського патріархату у наданні автокефального статусу новим Помісним Церквам, зважаючи на усталену практику, застосовану, зокрема, і щодо неї самої.

З іншого боку, Польська Церква:

- не визнає автокефалію Православної Церкви України, отриману в такому ж порядку від Константинопольського патріархату, як і її отримала сама Польська Церква;
- наполягає на необхідності розгляду українського церковного питання на «Всеправославному Соборі», що не має під собою канонічних підстав і не відповідає усталеній історичній практиці надання автокефалії Помісним Церквам.

Водночас слід зауважити, що автокефалія Православної Церкви України вже визнана низкою давніх Помісних Православних Церков, зокрема Константинопольським і Александрійським патріархатами, а також Елладською та Кіпрською Православними Церквами, що свідчить про її поступове утвердження у міжцерковному православному просторі та відповідність канонічній традиції Вселенського Православ'я.

Додатковим підтвердженням цього є факт літургійного співслужіння єпископату зазначених та окремих інших Помісних Православних Церков з єпископами Православної Церкви України, що у православній еклезіології є важливим свідченням євхаристійного спілкування та канонічного визнання.

У цьому контексті закономірно постає питання: чому Польська Церква не пропонує скликати аналогічний Всеправославний Собор для підтвердження власної автокефалії?

Ця подвійна логіка викликає серйозні богословські та канонічні сумніви щодо послідовності її позиції та її позаполітичного характеру, з огляду на очевидне перегукування з позицією Московського патріархату, який перебуває під впливом політичного режиму Російської Федерації, її зовнішньополітичного курсу та діяльності російських спецслужб, формуючи тим самим політизовану й одержавлену московську церковно-політичну систему.

Політичний фактор Москви

Позиція польського єпископату в українському церковному питанні значною мірою співпадає з позицією Московського патріархату та неприховано перегукується з політикою сучасного тоталітарного режиму Російської Федерації на чолі з Володимиром Путіним.

Це проявляється у:

- відмові визнавати канонічно надану автокефалію Православної Церкви України;
- повторенні антиукраїнської риторики Московського патріархату;
- висуненні провокаційних і неконструктивних закликів до «всеправославного розгляду» українського церковного питання.

Такі заяви фактично підтримують стратегію Москви — як церковну, так і політичну — спрямовану на:

- блокування міжнародного визнання Православної Церкви України з політичних причин;
- розділення Вселенського Православ'я;
- ослаблення ролі Константинопольського патріархату як координаційного центру міжправославної єдності,

що супроводжується формуванням псевдорелігійних наративів, спрямованих на сакралізацію державної політики та виправдання агресії.

Моральний аспект позиції Польської Церкви в умовах війни Росії проти України

Поряд з вищевикладеним, особливо тривожним є те, що керівництво Польської Автокефальної Православної Церкви не дало чіткої і однозначної богословської оцінки:

- злочинній військовій агресії Російської Федерації проти України;

- антихристиянській, антилюдській та єретичній ідеології «русского міра», що в сучасному богословському дискурсі розглядається як форма етнофілетизму, засудженого Православною Церквою ще у 1872 році;
- так званому богословському виправданню окупаційної війни Росії проти України з боку Московського патріархату та проголошенню її «священною війною».

Така позиція фактичного замовчування або невизначеності у питаннях, що мають принципове моральне і богословське значення, об'єктивно сприяє поширенню викривлених церковних наративів, які формуються під впливом Московського патріархату та політичної Москви.

Водночас Російська Православна Церква відкрито підтримує військову агресію Російської Федерації проти України.

Московський Патріарх Кирило Гундяєв неодноразово публічно виправдовував російсько-українську війну (2014–2026 рр.), надаючи їй псевдорелігійного значення і трактуючи її як «духовну боротьбу» та навіть як «священну війну».

Церква Христова покликана свідчити правду і захищати людську гідність. Євангельське слово нагадує: «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться» (Мт. 5:9). У цьому контексті мовчання або двозначність щодо агресії і воєнних злочинів постає як серйозна моральна проблема, що суперечить самій природі церковного служіння, покликаного служити істині, справедливості і миру.

Розрив між церковною ієрархією і вірними

Значна частина вірних Польської Автокефальної Православної Церкви має українське походження або історичні корені в українських землях.

Багато з них:

- відкрито підтримують Україну;
- не поділяють проросійських політичних позицій;
- критично ставляться до мовчання частини церковної ієрархії щодо російсько-української війни та агресивної політики сучасного тоталітарного режиму Російської Федерації.

Це формує помітний розрив між позицією церковного керівництва і настроями значної частини віруючих цієї Церкви.

Канонічна проблема 1686 року

У 1686 році в умовах складних історичних обставин Московський патріархат отримав від Константинопольського патріархату лише право здійснювати хіротонію Київського митрополита.

Це не означало передачі юрисдикції над Українською Церквою з центром митрополії у Києві.

Московська Церква поступово ліквідувала її автономію та самоврядування і підпорядкувала собі всю церковну структуру.

Фактично відбулася канонічна анексія Української Церкви з центром митрополії у Києві, що суперечило канонам Церкви.

Саме на цю обставину прямо вказує Томос про автокефалію Польської Православної Церкви 1924 року, а також вона слугувала канонічним обґрунтуванням для надання Томосу про автокефалію Православній Церкві України у 2019 році.

Московський патріархат, комуністично-радянські спецслужби та їх вплив на Польську Церкву

У XX столітті Московський патріархат перебував під значним контролем комуністично-радянських органів державної безпеки, що було зумовлено загальною політикою Союзу РСР щодо використання релігійних інституцій у державних інтересах.

Розсекречені архівні документи та результати наукових досліджень свідчать про системну співпрацю значної частини церковної ієрархії з комуністично-радянськими спецслужбами.

Це призвело до використання церковних структур у політичних, ідеологічних і геополітичних цілях, зокрема як інструменту зовнішнього впливу Союзу РСР.

Після розпаду Радянського Союзу у 1991 році окремі механізми такого впливу не були повністю демонтовані. Частина церковних кадрів, сформованих у попередній період, зберегла свої позиції у церковному управлінні, що створило передумови для збереження певних неформальних зв’язків і підходів, характерних для комуністично-радянської системи.

У пострадянський період вплив російських державних структур, зокрема спецслужб Російської Федерації (ФСБ, Служби зовнішньої розвідки), на

церковне середовище розглядається дослідниками як один із чинників формування зовнішньоцерковної політики Московського патріархату.

У різних аналітичних і дослідницьких матеріалах звертається увага на такі можливі форми впливу:

- збереження кадрової наступності серед частини церковної ієрархії;
- використання церковних структур як каналів комунікації та впливу;
- підтримання неформальних мереж взаємодії, сформованих ще у комуністично-радянський період;
- інформаційний і ідеологічний вплив через церковні інституції;
- у окремих випадках — фінансову та організаційну підтримку з боку російських політичних центрів впливу.

Вплив цієї політики поширювався також на православні структури за межами колишнього Союзу РСР і сучасної Російської Федерації, у тому числі на Польську Автокефальну Православну Церкву, яка у післявоєнний період перебувала в умовах залежності від комуністичного режиму Польщі та його координації з Москвою.

У таких умовах сформувалася певна модель міжцерковних відносин, у якій позиції Московського патріархату отримували непропорційний вплив на інші Помісні Православні Церкви, що значною мірою координувався політичним керівництвом комуністично-радянського Союзу РСР та його спецслужбами.

Після розпаду СРСР окремі елементи цієї системи впливу зазнали трансформації, однак не були повністю усунуті. За підтримки політичної влади Російської Федерації та її спецслужб цей вплив у значній мірі зберігається і в сучасній церковній практиці — як усередині самої Росії, так і за її межами, зокрема через ідеологічні конструкції, що поєднують церковну риторику з геополітичними інтересами Російської Федерації.

Цей історичний та інституційний фактор є важливим для розуміння сучасної позиції значної частини єпископату Польської Автокефальної Православної Церкви щодо українського церковного питання, яка в окремих своїх проявах демонструє ознаки політичної зумовленості та кореляції з позицією Московського патріархату і відповідної церковно-політичної стратегії Москви.

Канонічні підсумки і богословська оцінка

Польська Автокефальна Православна Церква отримала автокефалію від Константинопольського патріархату у 1924 році.

Константинопольський патріархат має історично підтверджене канонічне право надавати автокефалію новим Помісним Церквам.

Томос про автокефалію Православної Церкви України 2019 року відповідає церковним канонам і усталеній канонічній традиції Вселенського Православ'я.

Відмова визнавати автокефалію Православної Церкви України суперечить історії та канонічній логіці самої Польської Автокефальної Православної Церкви і водночас свідчить про наявність зовнішніх впливів на неї, пов'язаних із позицією Московського патріархату та політикою Москви, що стоїть за ним.

Частина сучасних позицій окремих Помісних Православних Церков формується під впливом політичної стратегії Москви, спрямованої на розділення Вселенського Православ'я та ослаблення його єдності.

Православна традиція покликана служити Христовій істині та єдності Вселенського Православ'я, а не імперським і тоталітарним політичним проєктам, зокрема політиці Російської Федерації як держави-агресора проти України та демократичного світу.

Джерела

1. Православна церква України. Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/Православна_церква_України (дата доступу: 21.03.2026)
2. Польська автокефальна православна церква. Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0 (дата доступу: 21.03.2026)
3. Константинопольська православна церква. Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/Константинопольська_православна_церква (дата доступу: 21.03.2026)
4. Російська православна церква. Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/Російська_православна_церква (дата доступу: 21.03.2026)